

До питання конотативної семантики

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У статті проаналізовано конотативні значення дієслів, які функціонують у публіцистичних текстах. Встановлено, що конотація – активний учасник емоційно-оцінної номінації. З'ясовано, що дієслова, у структурі яких є і денотативний, і конотативний компоненти, – більш інформативні, змістовні.

Ключові слова

Конотація, денотація, конотативне значення, дієслово.

Abstract

The connotative meaning of verbs that function in journalistic texts is analyzed in the article. It is established that connotation is an active participant of emotive nomination. It was found that the verbs, the structure of which includes both additional and connotative components are more informative and substantive.

Keywords

Connotation, denotation, connotative meaning, verb.

Публіцистичний текст містить два обов'язкових компоненти – інформативний і оцінний, які активізують уживання специфічних засобів. Такими є, в першу чергу, конотативні слова, в семантиці яких виділяють предметно-логічний аспект значення, первинний, об'єктивний план і експресивно-емоційний, його вторинний, суб'єктивний план, який виражає почуття, наміри, оцінку суб'єкта та ін. [1, 10]. Предметно-логічний аспект, денотація, – основне, логіко-інформативне значення мовної одиниці [2, 46]. Експресивно-емоційний аспект — конотація. На думку А.В. Філіппова, і інтелектуальне значення, і емоційне значення потенційно інформативні, з них складається інформація мовлення [3, 57].

Явище конотації досліджується і в семасіології, і в стилістиці, але конотативне значення залишається дифузним, розмитим, яке досі не має чіткого визначення й структуризації, недостатньо вивченим є об'єм та функції цього явища. Одні лінгвісти відстоюють думку, що конотація – це і емоційне, і оцінне, і стилістичне забарвлення [4, 1], інші ж виділяють тільки змістові елементи [5, 2] чи стилістичні і змістові [6, 203-204].

Дана проблема може стати частиною комплексного дослідження, присвяченого питанням унормування та стандартизації словникового складу.

Лінгвістичні дослідження В.І. Говердовського, В.Н. Телії, В.І. Шаховського, О.С. Ахманової, Є.С. Отіна, О.О. Тараненка присвячені вивченню конотативних особливостей у лексиці та фразеології. Експресивний потенціал мовних одиниць у мові періодичних видань вивчали В.Л. Іващенко, Н.О. Бойченко, Л.В. Мельник, Г.Б. Мінчак, В.І. Ільченко. Потребують ґрунтовного дослідження конотативно забарвлені дієслова.

У семантичній структурі слова виділяють денотацію та конотацію, які, на думку В.І. Шаховського, в номінативному акті беруть участь одночасно і знаходяться у тісному взаємозв'язку, оскільки денотація є тим семантичним місцем, на якому утворюються і закріплюються

конотації [7, 44-45]. В.І. Говердовський акцентує увагу на тому, що чіткої межі між конотацією і денотацією не існує: у діячності можуть бути взаємопереходи. При високій частотності використання лексеми чи морфеми конотація може зникати або переходити у денотацію [8, 73].

Більшість мовознавців (В.В. Виноградов, Р.А. Будагов, В.І. Шаховський, В.І. Говердовський, В.Г. Гак, Ш. Баллі, К.О. Ердман, А.В. Філіппов, Т.А. Туліна та інші) розглядають конотативне значення як особливий компонент семантичної структури слова. Як зазначає В.І. Шаховський, мовці свідомо в процесі творення мовленнєвого висловлювання відбирають конотативну лексику в залежності від певної в даній ситуації мовленнєвої інтенції. Це пояснюється тим, що конотації є в більшості випадків кодованими і лінеарними, тобто включені безпосередньо в семантику мовних одиниць [9, 28]. Інші лінгвісти вважають, що конотація не є елементом семантичної структури [10, 38-52].

До дискусійних належить питання про семантичний обсяг конотації. В.І. Шаховський до конотативного макрокомпонента відносить лише емотивність, вважаючи, що оцінність і експресивність є компонентами денотації [9]; інші мовознавці вважають, що до складу конотації належать такі компоненти: емоційність і стильове забарвлення [3]; емоційний, оцінний, експресивний і стилістичний [11; 22], емоційність експресивність, оцінність, образність [12]. Більшість дослідників підтримують класифікацію І.В. Арнольда [13], відповідно до якої виділяють емоційний, експресивний, стилістичний, оцінний конотативні компоненти.

Під емоційним компонентом конотації слова розуміють вираження словом емоцій та почуттів. У дієсловах, які дають емоційну характеристику діям людей, переважають слова з негативною емоційною оцінкою: **верзти, розп'яткати, бовкнути, лягнути** та інші; з позитивно-емоційною (факультативною, залежно від контексту) оцінкою: **теревенити, базарити, базікати**. Сильний емоційний заряд містять грубі та вульгарно-оцінні слова: **шипіти, сичати, волати, гавкати, собачитися**, які виникли внаслідок метафоричних переносів тварина людина. Денотативне значення цих дієслів «говорити, сваритися», конотативне значення «обурення, лють, незадоволення чимось». Під впливом емоцій люди починають шипіти як змії, сичати як гусаки, гавкати як собаки. Отже, саме на основі голосового протиставлення людини і тварини – істоти зі значно нижчим рівнем розвитку, ніж людина, виникли дані емоційні лексеми, які увиразнюють негативний потенціал слова «політик». У перерахованих дієсловах емоційний компонент виражений настільки яскраво, що витісняє денотативний макрокомпонент на другий план.

З емоційністю пов'язана оцінність, оскільки емоції поділяються на позитивні та негативні відповідно до соціальної оцінки явищ, що їх викликають. Оцінний компонент – це позитивна чи негативна оцінка, яка існує в значенні слова. Як і емоційність, оцінний компонент може характеризувати дію двома протилежними оцінками: позитивною (меліоративною) та негативною (пейоративною).

Експресивний компонент значення підсилює ознаки, які є компонентами денотативного значення, наприклад: морозити = говорити + недоречно; розп'яткати = говорити + зайве; бубоніти = говорити + невиразно.

Лінгвісти вважають, що експресивність – підсилена (інтенсифікована, збільшена) виразність, така соціально й психологічно мотивована властивість мовного знака (мовленнєвого елемента), яка деавтоматизує його сприйняття, підтримує заострену увагу, активізує мислення, викликає почуттєву напругу читача [14, 186]. В основі експресивності – невідповідність певних мовних чи мовленнєвих засобів мовним стандартам. С.Я. Єрмоленко обстоює думку, що «експресивність – властивість мовної одиниці підсилювати логічний і емоційний зміст висловленого, виступати засобом суб'єктивного увиразнення мови» [15, 325]. Експресивності мови ЗМІ сприяє широке проникнення на сторінки періодичних видань елементів розмовної мови.

Найбільш вивченим компонентом конотації є стилістичний компонент. Існує кілька стилістичних класифікацій слів, їх намагаються об'єднати в одну, відповідно до якої виділяють основні різновиди стилістичного компонента слова: нейтральний стилістичний компонент (міжстильовий), книжний, розмовний стилістичний компонент [16, 113-114]. У межах конотації стилістичний компонент протидіє іншим компонентам – емоційному, оцінному та експресивному; він характеризує умови спілкування, тоді як інші компоненти – певне ставлення мовців до предмета спілкування [16, 114].

Розглянемо конотативний макрокомпонент на прикладі лексико-семантичного поля дієслів із архісемою «говорити».

Семантика конотативних слів поєднує денотативний і конотативний макрокомпоненти, але основне навантаження лягає на конотацію.

Дієслова цієї групи характеризують умови спілкування, стосунки між мовцем і слухачем, певне емоційне ставлення суб'єкта кваліфікації до об'єкта оцінювання. Усі ці складові несуть додаткову інформацію щодо відношення до денотативного компонента і створюють конотацію.

Лексико-семантичне поле дієслів із архісемою «говорити, розмовляти» представлене у мові ЗМІ конотативними лексемами **забалакувати, бубоніти, вичавити, базарити** тощо.

Денотативний макрокомпонент дієслова **забалакувати** – «розповідати», конотативний макрокомпонент «про щось незначне» представлений такими мікрокомпонентами: стилістичним – «розмовне», емоційним – «зневажливе», оцінним – «негативне», експресивним – «нейтральне».

Денотативне значення лексеми **бубоніти** – «говорити», негативне конотативне значення «невиразно, тихо» має таку структуру: стилістичний компонент – «розмовне, просторічне», в контексті активізувався емоційний компонент – «іронічне», експресивний – «нейтральне», оцінний – «негативне». Оказіональне слово **вичавити** – конотативна сема – «сказати щось через силу, стискаючи зуби» (стилістичний – «розмовне», емоційний – «грубе», оцінний – «негативне», експресивне – «підсилююче»), переносне значення виникло внаслідок метафоризації первинного значення «стискаючи, здавлюючи що-небудь, виділяти рідину, рідку масу».

Результатом вторинної номінації є оказіональне конотативне значення лексеми **базарити** – «говорити про щось несуттєве», яке виникло в молодіжному мовленні (стилістичний компонент – «розмовне», емоційний – «фамільярне», оцінний – «негативне», експресивне – «підсилююче»). Утворення образної номінації, очевидно, пов'язане з прагненням мовця назвати мовну діяльність нетипово, оригінально. В основі експресивного переносу подібність у семантиці слів **базарити** – «говорити голосно, про щось не суттєве», **базарувати** – просторічне «шуміти, сперечаючись, скандалячи».

Виділяється синонімічний ряд дієслів із денотативним значенням «говорити, сказати» та негативним конотативним значенням «щось недоречне, зайве»: **брякнути, бовкнути, ляпнути, верзти, розп'ятякати, морозити**. Конотативний макрокомпонент перерахованих дієслів містить такі структурні елементи: стилістичний – «розмовне», емоційний – «фамільярне», оцінний – «негативне», експресивний – «підсилююче».

Експресивність перерахованих вище слів локалізується в денотативному та конотативному макрокомпонентах, відображаючи кількісно-якісну характеристику (**брякнути, бовкнути, ляпнути** – «розказати про щось неважливе», **верзти, розп'ятякати, морозити** – «розповісти про щось важливе, суттєве»).

За допомогою узуальних фамільярно-зневажливих лексем **брякнути, бовкнути, ляпнути, верзти, розп'ятякати, морозити** журналісти дають негативну оцінку об'єкту висловлювання.

Отже, мова періодичних видань збагатилася розмовними, переважно просторічно-вульгарними елементами, які відображають стан розвитку суспільства, дають певну оцінку явищам та діям, одночасно пожвавлюючи виклад матеріалу, надаючи мові преси доступності, невимушеності.

У пропонованій статті порушено проблему розвитку конотативного значення дієслів. Однак мовний матеріал дозволяє розширити спектр дослідження з метою виявлення джерел формування, особливостей вживання конотативних дієслів у мові сучасної публіцистики, що уможливило подальші наукові пошуки.

Список використаної літератури

1. Колшанский Г. В. Соотношение субъективных и объективных факторов в языке / Г. В. Колшанский. — М. :Наука, 1975. — 231 с.
2. Рассел Б. Человеческое познание. Его сферы и границы / Б. Рассел. — М., 1957. — С. 46.
3. Филиппов А. В. К проблеме лексической коннотации / А. В. Филиппов // Вопросы языкознания. — 1978. — №1. — С. 57-63.
4. Давиденко В. І. Лексична конотація: основні аспекти вивчення у вузі і в школі / В. І. Давиденко // Система і структура східнослов'янських мов : міжкафедрал. зб. наук. пр. / Укр. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; [редкол. : М. М. Пилинський (відп. ред.) та ін.]. — К., 1997. — С. 159-163.
5. Говердовский В. И. Феномен коннотации на денотативном уровне / В. И. Говердовский // Языковая практика и теория языка. — М., 1974. — Вып. I. — С. 139-147.

6. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Сов. энцикл., 1966. – 608 с.
7. Шаховский В. И. О лингвистике коннотации / В. И. Шаховский // Семантико-системные отношения в лексике германских и романских языков : исследования по романо-германскому языкознанию. — Волгоград, 1979. — Выпуск 9. — С. 39-48.
8. Говердовский В. И. Диалектика коннотации и денотации (Взаимодействие эмоционального и рационального в лексике) / В. И. Говердовский // Вопросы языкознания. – 1985. — №2. – С. 71-79.
9. Шаховский В. И. Лексикография и коннотативная семантика // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака. — Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1983. — С. 27-34.
10. Комлев Н. Г. Компоненты содержательной структуры слова / Н. Г. Комлев. — М.: Изд-во МГУ, 1969. — 192 с.
11. Беркнер С. С. Некоторые аспекты коннотации / С. С. Беркнер // Актуальные проблемы языкознания и методики обучения иностранным языкам : материалы междунар. науч. конф. 3-4 марта 2000 г. / отв. ред. Н. М. Малкина ; Воронеж. гос. пед. ун-т, Ф-т иностр. яз.– Воронеж, 2000. – С. 21–22.
12. Ходжаян Т. Р. Коннотация лексических единиц в системе и тексте / Т. Р. Ходжаян // Коннотативные аспекты семантики в немецкой лексике и фразеологии : межвуз. тематич. сб. науч. тр. — Калинин, 1987. — С. 120-125.
13. Арнольд И. В. Стилистика современного английского языка : (стилистика декодирования) / И. В. Арнольд. – М. : Просвещение, 1990. – 300 с.
14. Головин Б. Н. Основы культуры речи : [учеб. пособие] / Б. Н. Головин. – М.: Высшая школа, 1980. – 335 с.
15. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності. Стилїстика і культура мови / С. Я. Єрмоленко. — К.: Довіра, 1999. — 430 с.
16. Стернин И. А. Проблемы анализа структуры значения слова / И. А. Стернин. — Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1979. — 156 с.

Відомості про автора

Стадній Алла Сергіївна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету, м. Вінниця, stadniy.alla@ukr.net

Stadnyy Alla Sergiyivna, senior researcher of Philology, cathedra of linguistics of Vinnytsia National Technical University, Vinnutsia city, stadniy.alla@ukr.net